

Vzpoula vězňů v Nápravně výchovném ústavu Bytíz

FRANTIŠEK BĀRTÍK

Hektické události roku 1968, které vyvrcholily obsazením Československa vojsky zemí Varšavské smlouvy, výrazným způsobem ovlivnily celospolečenské dění. Nesmazatelným písmem se zapsaly i do historie československého vězeňství. V Nápravně výchovném ústavu (NVÚ) Příbram (Bytíz) se odehrála největší vězeňská vzpoura té doby.

Na Příbramsko v rámci okupace směřovaly jednotky 6. tankové armády gen. Kožanova o síle tří tankových divizí. Ve středu 21. srpna 1968 navečer dorazila do Příbrami první okupační jednotka se třemi obrněnými transportéry, šesti těžkými tanky a s doprovodnými terénními vozidly. Po půlnoci 23. srpna se připojily dva motostřelecké pluky s tanky, obrněnými transportéry a dělostřelctvem.¹ Vězni se o obsazení republiky dozvěděli od noční směny hned v raních hodinách 21. srpna. Samozřejmě že je zajímalo, co se děje u nich doma, co je s jejich blízkými. Na jejich četné otázky se jim však nedostávalo odpovědí. Nervozita v jejich řadách tak stoupala.

Ani gram uranu okupantům

V počáteční fázi okupace republiky bylo vedení Československého

uranového průmyslu (ČSUP) v čele s ředitelem ing. Karlem Bočkem² rozhodnuto k emigraci do Rakouska. K tomuto účelu chtěli použít firemní letadlo, které měl pilotovat František Hron. Celá věc dostává pikantní nádech s informací, že Hron byl veden jako tajný spolupracovník (TS) Státní bezpečnosti (StB). Ing. Boček před odletem zjišťoval vývoj událostí v budově Ústředního výboru Komunistické strany Československa (ÚV KSČ) prostřednictvím pracovníka ÚV Jiřího Paulíčka. Poté, co vyslechl informace, rozhodl se, že bude podporovat vedení ÚV KSČ a neodletí. Odjel na šachtu Bytíz, kde stanul před shromážděnými zaměstnanci a vyzval je k zahájení stávkou pod heslem „Ani gram uranu okupantům“.

Vedení ČSUP neprodleně vydalo rezoluci, v níž se konstatuje, že se s okamžitou platností zastavují dodávky uranové rudy a uranového

koncentrátu do SSSR. Rezoluce byla odeslána na jednotlivé odštěpné závody a účelové organizace.

Dne 22. srpna 1968 se konal protestní pochod Příbramí. Zahájen byl před budovou generálního ředitelství ČSUP v centru města. Poté se vydal ke skupině vojsk Sovětské armády, která byla dislokována na fotbalovém hřišti Baníku Příbram.

I přesto, že podmínky stanovené stávkujícími pracovníky ČSUP (mj. zastavení dodávek uranové rudy do SSSR) nebyly splněny, což vzhledem k celospolečenskému vývoji nebylo ani možné, byla práce v ČSUP k 2. září 1968 obnovena.

Situace v NVÚ po obsazení republiky

O tom, že území Československa bylo obsazeno vojsky zemí Varšavské smlouvy, se útvary Sboru nápravně

1 BĀRTÍK, František: Rok 1968 a následná normalizace v československém uranovém průmyslu ve světle materiálů StB. In: *Sborník Archivu bezpečnostních složek*, č. 8. ABS, Praha 2010, s. 19–76.

2 Ing. Karel Boček (nar. 1926) byl během druhé světové války několikrát vyslýchán Gestapem jako příslušník komunistického odboje. Jeho rodiče byli poslání do koncentračního tábora. Jeho samotného od popravy v Malé pevnosti Terezín zachránil jen konec války. V roce 1945 vstoupil do KSČ. Již jeho otec byl zasloužilý funkcionář této strany. Po maturitě v roce 1946 začal studovat Vysokou školu báňskou v Ostravě. Od roku 1951 pracoval nepřetržitě v uranovém průmyslu. V roce 1968 byl jmenován prozatímním ředitelem ČSUP a 2. 9. 1968 řádným ředitelem. Během srpnových dnů byl vůdčí osobností stávkou s mottem „Ani gram uranu okupantům“. V roce 1969 byl odvolán z funkce ředitele a o rok později ho vyloučili z KSČ. Dne 2. 9. 1970 byl zatčen pro trestný čin sabotáže. V létě 1971 se mu za ne zcela jasných okolností podařilo uprchnout z vazby. Kamionem ilegálně přešel státní hranice do Spolkové republiky Německo, kde působil jako uznávaný expert na uranovou problematiku. Do Československa se vrátil až po listopadu 1989.

Bytíz 1953–1968

Nápravně pracovní tábor Bytíz (NPT-Z^a) byl zřízen pro odsouzené ve výkonu trestu v květnu 1953 na Příbramsku a patřil mezi největší tábory v oblastech těžby uranové rudy. Podmínky v něm byly podobné jako na táboře Vojna. Prvním tamním velitelem byl 20. května 1953 jmenován Jaroslav Duba, který do té doby vykonával funkci velitele právě na nedaleké Vojně. *Do funkce náčelníka NPT-Z byl přeřazen z těch důvodů, že šlo o P[roacovní]Ú[řtvar] I. kategorie charakteru uzavřeného ústavu, kamž bylo nutno dát schopného orgána, který má v tomto směru již zkušenosti [...]. Duba jest dostatečně samostatný k zvládnutí vyskytнувších se problémů. Jeho postoj k odsouzeným jest nekompromisní a s patřičným odstupem.*^b K 25. prosinci 1954 bylo v táboře 1580 vězňů ve výkonu trestu, k 1. červenci 1956 si zde svůj trest odpykávalo 1894 trestanců.

Do historie tábora zasáhlo několik mimořádných událostí, které změnilly jeho podobu. Dne 19. listopadu 1954 odcizil z areálu odsouzený Adolf Petrovský nákladní vůz, který zásoboval kantýnu. Automobil projel ženině technická zabezpečení tábora, aniž byl vážně poškozen.^c Po této události byla tato zabezpečení ve všech táborech upravena a prohloubena.

Z původního tábora Bytíz se do dnešních dnů nezachovalo téměř nic, neboť byl poddolován a kvůli tomu se 1. dubna 1962 propadla tamní kuchyně i se dvěma vězni. I proto byl původní tábor zrušen a v blízkosti vystavěn nový, který slouží až do současnosti. Z původního areálu dolu se zachovala těžná věž nad jámou č. 11 A, kterou vězni spolu s civilními zaměstnanci ferali do podzemí. Dodnes stojí také objekty technicko-hospodářského zázemí (šatna, koupelna, ošetřovna, lampovna a další). Stejně jako seřadiště, ze kterého 5. prosince 1963 utíkal triadvacetiletý odsouzený Jan Mikoláš, jenž byl v drátech oplocení zastřelen.

K 1. srpnu 1968 činil stav 1343 mužů, jednalo se o odsouzené do II. nápravně výchovné skupiny (recidivisté). Podle slov velitele ústavu bylo začátkem roku 1968 v NVÚ kolem deseti vězňů s politickým proviněním, jinak šlo vesměs o recidivisty s kriminálními delikty.^d

- a Písmeno Z tábor konkretizovalo a bylo něco jako jeho krycí označení (Z – Bytíz, U – Vojna, P – Rovnost, A – Nikolaj atd.).
- b ABS, f. Personální spisy příslušníků MV, personální spis ev. č. 4554/22 Jaroslav Duba, Návrh na povýšení ze 4. 4. 1956.
- c Více viz BÁRTÍK, František: Vznik Vnitřní stráže ministerstva vnitra (VS-MV) a založení 6. brigády VS-MV se zaměřením na příbramskou oblast (nápravně pracovní tábory Vojna a Bytíz). In: *Podbrdsko*, sv. XVIII. Státní okresní archiv Příbram – Hornické muzeum Příbram, Příbram 2011, s. 102–122.
- d *Hornický kahan*, roč. 1970, č. 8.

výchovy (SNV) dozvěděly 21. srpna 1968 v různých časech a různým způsobem. Správa SNV neměla s útvary – mimo ty dislokované ve Středočeském kraji – první den po obsazení žádné spojení. Ve většině NVÚ byla vyhlášena 100% pohotovost příslušníků SNV.

Během hektických srpnových dní projevovali vězni nesouhlas s obsazením republiky různými způsoby. V Nápravně-výchovném ústavu Vinařice se zdobili trikolorami, 500

jich podepsalo rezoluci na podporu vlády a ÚV KSČ, 90 se nabídlo jako dárci krve apod. V NVÚ č. 2 Praha (Pankrác) podalo 216 odsouzených hromadnou žádost prezidentu republiky o přerušování trestu, aby se mohli podílet na obraně republiky (nebyla odeslána), v NVÚ Ostrov organizovali podpisovou akci, v níž nabádali odsouzené, aby poslouchali příslušníky SNV, v NVÚ Bělušice se mladí odsouzení dožadovali propuštění a vydání zbraní k obraně republiky apod.³

Naproti tomu samozřejmě část odsouzených ve výkonu trestu využila vzniklou situaci k různým akcím narušujícím „klid a pořádek“. Asi největší z nich v tomto směru byla hromadná vzpouza a pokus o útěk z NVÚ Příbram, dále pak nepokoje odsouzených v NVÚ Mírov, pokus 30 odsouzených o útěk z NVÚ Ilava, útěk čtyř odsouzených z NVÚ Brno, útěk jednoho odsouzeného z NVÚ Želiezovce, pokusy o útěk v NVÚ Liberec, Vinařice aj. Lze se domnívat, že u části vězňů za útoky stál strach o rodinu, popř. obava z obsazení NVÚ okupačními vojsky. V NVÚ Valdice a Rýnovice se odsouzení i přes zákaz zúčastnili protestní stávkou. Ve Valdicích a Žacléři vyvěsili státní vlajky na komíny objektů NVÚ. K udržení „klidu a pořádku“ bylo provedeno celkem 15 zákroků příslušníků SNV, při nichž bylo použito mírnějších donucovacích prostředků (obušek, slzný plyn).⁴

Počátky nepokojů v NVÚ Příbram

Odsouzení v NVÚ Bytíz se o okupaci Československa dozvěděli od spoluvězňů, kteří se vrátili z noční směny na šachtě. Ještě v ranních hodinách byl vydán rozkaz velitelstvím NVÚ nepouštět odsouzeným rozhlasové zprávy a zákaz vycházení z ubytoven bez přímé výzvy.⁵ Mezi vězni se dařilo udržovat pořádek, takže když se v dopoledních hodinách dožadovali rozhlasových zpráv, byly jim kolem poledne puštěny. Postupně se mezi nimi začaly objevovat menší nepokoje. Noc proběhla poměrně nerušeně až do časných ranních hodin. To se začal projevoval neklid zejména mezi slovenskými odsouzenými. Dožadovali se zpráv ze Slovenska. Ale ty jim nebylo možné zprostředkovat vzhledem k vypjatosti situace v republice. Kvůli omezeným technickým možnostem byla rozhlasová

3 ABS, f. Spisy ÚDV, ÚDV 67/VvK/95, Pomocný svazek III, Zpráva o situaci ve Sboru nápravně výchovy (nedatováno), s. 3.

4 Tamtéž, s. 3–4.

5 *SOKA Příbram* (dále jen SOKA Příbram), f. Okresní prokuratura, rok 1969, sp. zn. 2T 52/70, vyšetřovací spis Halady a spol., Protokol o výslechu svědka JUDr. Jaroslav Hochman, 19. 9. 1968, s. 2.

ústředna opakovaně vypínána, aby se předešlo jejímu poškození. To mělo samozřejmě negativní odezvu mezi odsouzenými, kteří svůj projev nevole vyjadřovali výkřiky: *Pusťte to, vy sviňe...*⁶ V takových případech vždy byla vyslána skupina příslušníků SNV, aby situaci uklidnila, ale jelikož se výkřiky ozývaly z vnitřku ubikace, nepodařilo se viníky vypátrat. Postupně se ukazovalo, že atmosféra houstne a stává se vyhrocenou. K většímu sročení odsouzených došlo 22. srpna kolem 12.30 hodin, kdy se jich seběhlo několik stovek z horní části ústavu k rozhlasu a dožadovalo se puštění zpravodajských relací. Toto sročení bylo zlikvidováno nasazením skupiny příslušníků SNV a s výzvou *Jméno zákona!* byli potrestaní zatlačeni zpět na ubikace. V hodinových intervalech byly puštěny zpravodajské relace. Zdálo se, že situace je pod kontrolou.⁷ Odsouzení se ovšem dožadovali nepřetržitého poslechu rozhlasu, což vzhledem k technickým parametrům rozhlasové ústředny nebylo možné.

Koridor

Dne 22. 8. 1968 deset minut před osmou hodinou večerní odsouzení, kteří byli ubytováni v horní části NVÚ, vyšli na nádvoří s hvízdáním a výkřiky, že *půjdou na Rusáky*. Ozývala se i zvolání, že *Rusáci* jsou pod spodní částí NVÚ, což ale nebyla pravda. Po deseti minutách se dav čítající 200–300 osob rozběhl spodní částí tábora na severní straně s úmyslem překonat oplocení, které bylo v té době stráženo jednotkou Československé lidové armády (ČSLA). K tomu si vzali tři žebříky. Tehdy se na místo dostavil náčelník oddělení výchovy JUDr. mjr. Jaroslav Hochman s příslušníky SNV a vyzýval shromážděné k zachování klidu a okamžitému návratu na ubytovnu.

Jaro 1968 na Bytízu

Uvolnění politického klimatu na jaře 1968 se odrazilo také ve vězeňství. Stejně tak i v NVÚ Bytíz. Náčelník útvaru mjr. Josef Šnobl situaci s odstupem dvou let hodnotil takto: *Celý rok 1968 se odrazil na chování odsouzených. Už před kritickým dnem docházelo k projevům nekázně, odsouzení pokřikovali na příslušníky, k různým věcem měli průpovědky a neplnili rozkazy. Jistě na ně špatně působily sdělovací prostředky, zejména tisk.*^a Potrestaný Hink to viděl jinak a vypověděl: *Ovšem oni se ani příslušníci k nám nechovali dobře. Jeden nám např. vyhrožoval, že zase přijde doba, kdy nás budou řezat, až z nás krev poteče. Byl to pracovní referent na šachtě č. 16. přezdívka „Čankajšek“. Nebo jistý příslušník, jemuž přezdívají „Buldok“, řekl, že mne vykoupe, že mně ty zuby už nikdo nenajde. Jeden příslušník mi zahodil čepici jen proto, že jsem pořádně nestál...*^b

a SOkA Příbram, f. Okresní prokuratura, rok 1969, sp. zn. 2T 52/70, vyšetřovací spis Halady a spol., Protokol o hlavním líčení, 22. 4. 1970, s. 11.

b Tamtéž, s. 13.

Odsouzení ale nerespektovali ani opětovné výzvy a naopak přemlouvali stráž ČSLA, aby na ně nestřílela a šla na *Rusáky* s nimi. Jeden z odsouzených překonal první stěnu koridoru a začal se strkat se strážným ČSLA. Několik strážných konajících službu v koridoru oplocení v této vyhrocené situaci vystřelilo pro výstrahu do vzduchu. Poté se na místo incidentu dostavili další příslušníci SNV s cílem zabránit odsouzeným v útěku. Tehdy se vězni rozeběhli k hlavní bráně NVÚ, zřejmě v úmyslu uprchnout tudy. Vzhledem k tomu, že za branou stáli příslušníci SNV, zastavili se asi ve vzdálenosti 15 metrů od brány. Hlasitě se dožadovali, aby jim bránu otevřeli a nebránili při odchodu z NVÚ. Při přesunu skupiny odsouzených k hlavní bráně byla přepadena budova samovazby. Několik odsouzených pod vedením Josefa Ciganoce přimělo příslušníka SNV stržm. Ladislava Cifrainu k tomu, aby propustil všechny odsouzené z cel a okamžitě opustil své stanoviště. Josef Ciganoc k tomu sám řekl: *Pokud jde o stržm. Cifrainu, tak tomu jsem konkrétně já řekl, aby otevřel cely a propustil vězně, nebo že ho zbijem. Bylo nás tam asi šest. Myslím si, že nám vyhověl ze strachu*

*před námi. Kdyby nás byl neuposlechl, byli bychom jej napadli.*⁸

Samotné osvobození vězňů z budovy samovazeb proběhlo s největší pravděpodobností tak, jak vypověděl stržm. Cifrain. V budově samovazeb měl službu s pprap. Soukupem od 13 do 21 hodin. Bylo tam umístěno asi 20 trestanců, kteří si zde odpykávali kázeňské tresty. Když odsouzení kolem 20. hodiny začali utíkat směrem ke spodní části ústavu, pprap. Soukup se šel s ostatními příslušníky podívat, co se děje. Ladislav Cifrain tak zůstal v budově samovazeb sám. Nejprve stál před budovou, ale když zaslechl střelbu od oplocení, stáhl se dovnitř. Branka do areálu samovazeb byla zavřená, stejně tak jako dveře do budovy. Když odsouzení táhli od oplocení k plechové bráně, přiběhl k němu pprap. Soukup a vyzval ho, aby opustil budovu a šel za plechovou bránu. Než si však stihl vzít všechny věci a obléci uniformu (byl jen v bundoši), viděl, jak odsouzení vypáčili branku a vytrhli dveře samovazeb. Podle jeho odhadu jich mohlo do budovy vtrhnout něco mezi 50 až 80. Ptal se jich, co chtějí. Řekli mu, aby okamžitě otevřel cely a pustil spoluvězně ven. Protože viděl, že proti

6 Tamtéž, s. 3.

7 Tamtéž.

8 SOkA Příbram, f. Okresní prokuratura, rok 1969, sp. zn. 2T 52/70, vyšetřovací spis Halady a spol., Protokol o výslechu Josefa Ciganoce, 19. 9. 1968, s. 3.

3/ Pohled na budovu "zvláštního oddělení" /viz pláněk bed 8.3/

5/ Pohled na eplocení na závedě Bytíz, kde najeli vozni s trakterem sřejně v úmyalu takovýnto zpěseben s výkenu trestu uprchnout /viz pláněk bed 8.7 /

7/ Pohled na budku s rozhlasovou ústřednou v NVÚ-MV Příbram, /viz pláněk bed 8.9 /

14/ Sklad závedný kantýny

16/ Lednička v předějní místnosti kantýny

Snímky zachycující stav NVÚ Bytíz a přilehlé pracoviště uranových dolů po vzpouře vězňů v srpnu 1968
Foto: SOkA Příbram

přesile se nezmůže na odpor, celý otevřel. Z těch vyšli všichni odsouzení, ale následně se asi polovina z nich zcela dobrovolně vrátila. Vězeň Špaček pak Cifrain vyzval, aby otevřel sklad, že si chce vzít své věci, což udělal. Ostatní si pak ze skladu také vzali, co chtěli, a vyběhli do areálu NVÚ. Stržm. Cifrain poté vyrozuměl náčelníka mjr. Hochmana o tom, co se stalo, a řekl, že opouští stanoviště, a ten s tím souhlasil. Když Cifrain opustil budovu samovazeb, vydal se za plechovou bránu, a jelikož tam nebyli žádní odsouzení, dostal se tam bez problémů.⁹

Mjr. Jaroslav Hochman pod vlivem vyhrocené situace zavolal náčelníkovi Obvodního oddělení Veřejné bezpečnosti (OO VB) z Příbrami pplk. Kuldovi, kterého vyrozuměl o vzpouře, a požadoval vyslání pomocné skupiny příslušníků Sboru národní bezpečnosti (SNB). Ta byla k ústavu skutečně vyslána. Dále volal na závod Uranových dolů č. 3 dispečerovi a žádal jej o vyslání jednotky Lidových milicí (LM). Žádná taková jednotka tam však nebyla. Volal proto dále na závod Uranových dolů č. 4 Bytíz, kde byla soustředěna skupina asi 19 příslušníků LM, kteří byli de facto stávkovým výborem. Informoval je o nebezpečí, které vzniklo v NVÚ, a zjišťoval, zda nejsou na závodě zbraně a střelivo. Byl ubezpečen, že nic takového tam není. Po hlášení, které je popsáno výše, vydal JUDr. Hochman rozkaz znehodnotit rozhlasovou ústřednu, aby ji nebylo možné odsouzenými zneužít.¹⁰

Na základě toho se příslušník NVÚ nstržm. Václav Fau vydal do sídla rozhlasu a vyňal několik elektronik. Zařízení vůbec nerozuměl, ale domníval se, že tak vyřadí ústřednu z provozu. Jak se později ukázalo, šlo pouze o elektronky z rozhlasového přijímače, vysílací lampy tam zůstaly. Stanoviště bylo potom uzamčeno. Sám

Výzva táborového rozhlasu

K vysílání táborového rozhlasu se dochovalo několik výpovědí přímých účastníků. František Slabý k výzvě z rozhlasu vypověděl: *Kdo to tenkrát mluvil do rozhlasu, nevím, i když jsem ten hlas slyšel, ale ostatní odsouzení říkali, že to je jistý Török, kterého jsem neznal. Tím rozhlasem jsme byli vyzýváni my odsouzení ze spodní části, abychom se přidali k ostatním, to znamená k tomu zmatku, který tu tehdy byl. Nebyla to konkrétní výzva k útěku...^a O tom, co se dělo v budově, odkud rozhlas vysílal, vypovídal Miroslav Hamrle: *Pokud jde o to vysílání rozhlasem, je pravda, že to tenkrát vysílal Kovač. Já jsem to nejen slyšel, ale i viděl, poněvadž jsem stál proti němu. Do rozhlasu říkal i něco v tom smyslu, že kdyby odsouzení nebyli propuštěni, že se to zapálí. Pokud jde o Juřicu, ten skutečně zapaloval papíry, poněvadž v té budově byla tma. A on tam něco přehraboval a potřeboval na to vidět. Já jsem po těch hořících papírech šlapal, zejména pokud je vyhodil na chodbu. Je pravdou, že některé ty hořící papíry byly i ve skříni. Jak ji tam prohledával, zapaloval jeden papír od druhého. Ta skříň ovšem byla plechová. Pak jsem viděl Juřicu, že rozdával vastily.^b**

a SOkA Příbram, f. Okresní prokuratura, rok 1969, sp. zn. zT 52/70, vyšetřovací spis Halady a spol., Protokol o hlavním líčení, 22. 4. 1970, s. 26.

b Tamtéž, s. 33. Yastila byly tablety s efedrinem určené k léčbě astmatu se stimulačním účinkem.

jsem se strážm. Kuchtou prohledal celou budovu starého velitelství, uzamkl oba vchody a opustil vnitřní prostor ústavu. Zároveň jsem vyrozuměl ostatní příslušníky, aby rovněž po dvojicích opouštěli ústav. Stalo se tak proto, že nemohli již delší dobu setrvávat v prostředí volně se pohybujících odsouzených, neboť zde již hrozila újma na zdraví, případně na životě. Po opuštění ústavu jsem se ozbrojil a podle pokynů zástupce náčelníka ústavu jsem plnil další obranné úkoly.¹¹ Od tohoto okamžiku byl vnitřní prostor pod kontrolou odsouzených, neboť příslušníci SNV se stáhli mimo něj nebo se odtud snažili dostat.

Hlavní brána č. 2 – vyjednávání

Několik minut po osvobození vězňů ze samovazeb se dostavil Josef Ciganoc s dalším trestancem k bráně tábora s tím, že přicházejí jako parlamentáři vyjednávat s náčelníkem ústavu. Zástupci náčelníka NVÚ mjr. Josefu Šnoblovi sdělili požadavky. Jednalo se především o otevření brány s umožněním svobodného odchodu z výkonu trestu. Současně byl náčelník upozorněn, že nebudou-li jejich

požadavky splněny, zapálí ubytovny. Požadavky odsouzených byly vedením NVÚ odmítnuty.

Náčelník ostrahy Mjr. Josef Štrubinský po neúspěšném vyjednávání vydal rozkaz příslušníkům SNV k nabití zbraní a zaujetí místa v blízkosti brány č. 2 (oplocení rozdělující tábor a velitelství útvaru). Vyzval odsouzené, aby upustili od snahy proniknout přes bránu č. 2, jinak že bude použito zbraní. Na výzvu se odsouzení zastavili. Napadali však příslušníky SNV, kteří odcházeli z tábora (prap. Kejda, kpt. Král, Sochor). Když se jim podařilo z davu vymanit, dav odsouzených zasypal prostor brány a unikající kameny. Ti byli nuceni ustoupit od brány a kryt se. Měli nařídáno použít zbraně pouze na rozkaz mjr. Štrubinského. Tento rázný povel způsobil, že se odsouzení zastavili těsně před branou, někteří ještě házeli kameny, po chvíli se dav rozběhl hledat další místo k útěku.

Přímý účastník vyjednávání, zástupce náčelníka NVÚ mjr. Josef Šnobl vypověděl: *U brány č. 2 docházelo tehdy nejen k vyjednávání ze strany odsouzených, ale i k násilnostem, o nichž jsem už při vyšetřování hovořil.*

9 Tamtéž, Protokol o výslechu svědka stržm. Ladislav Cifrain, 2. 10. 1968, s. 1-2.

10 Tamtéž, s. 5.

11 SOkA Příbram, f. Okresní prokuratura, rok 1969, sp. zn. zT 52/70, vyšetřovací spis Halady a spol., Protokol o výslechu svědka JUDr. Jaroslav Hochman, 19. 9. 1968, s. 5.

K likvidaci vzpoury v NVÚ Příbram bylo použito těchto jednotek:

Útvar SNV Příbram	200 mužů
Útvary SNV z Prahy	82 mužů
Pohotovostní oddíl VB Veltrusy	50 mužů (po odvelení byli vystřídáni 50 dalšími ze školy SNV z Ostrova nad Ohří)
Lidové milice	50 mužů
ČSLA	500 vojáků

Zdroj: SOKA Příbram, f. Okresní prokuratura, rok 1969, sp. zn. zT 52/70, vyšetřovací spis Halady a spol., Protokol o hlavním líčení, 22. 4. 1970, s. 5.

Kladli na nás ultimativní požadavky, že nepustíme-li je domů, zapálí ústav. Snažil jsem se jako zástupce náčelníka jednat s nimi lidsky, vyptávat se jich, co je k tomu vede, ovšem na to jsem nedostal odpověď. Také jsem jim říkal, že to zbytečně komplikuje situaci, že to nejde je pustit. Naznačoval jsem, že obě strany musí dodržovat zákony a že je nemůžeme na svobodu propustit. Zaručil jsem jim, že se jim nic nestane, vrátí-li se na ubytovny. Situace v ústavu byla naprosto kritická, poněvadž odsouzení byli vyzbrojeni různými předměty, byla tma, takže bylo riskantní proti nim zasahovat.¹²

Když se dav odsouzených po neúspěšném jednání na bráně odebral zpět do tábora, před ošetřovnou zapálili hromadu papírů. Zmocnili se ústavního rozhlasu, ten opravili a žádali všechny odsouzené v českém, slovenském i maďarském jazyce, aby se dostavili na nástupiště před rozhlas. Vyhrožovali, že v případě, že tak neučiní, zapálí vzbouřenci jejich ubikace. Skupina, která se dostala do rozhlasu po hlášení, které trvalo několik minut, zařízení rozhlasové ústředny zcela zdemolovala.¹³

Proniknutí do závodu Bytíz

Po událostech v táborovém rozhlasu byla zapálena budova oddělení nápravně výchovné činnosti a dřevěné skladiště. Asi za 15 minut se skupina odsouzených v počtu 60 osob rozběhla proti bráně tábora

směrem na šachtu Bytíz, která byla rovněž střežena příslušníky SNV. Ti museli nakonec přesile ustoupit. Vězni bránu vyvrátili a vnikli do prostoru na povrch šachty Bytíz, kde se zmocnili stojícího traktoru, a vyjeli s ním proti střeženému oplocení šachty v úmyslu jej vyrazit. K tomu ale nedošlo, protože stráž ČSLA vyřadila traktor střelbou z provozu. Po tomto neúspěchu odsouzení přerušili dodávku elektrického proudu do tábora.

Když situace v táboře začala gradovat, bylo třeba začít organizovat ochranu vnějšího oplocení, aby trestanci neprošli do okolí tábora. V té době mjr. Štrubinský vydal rozkaz svému zástupci kpt. Tylingerovi, aby se spolu s dalšími členy ostrahy přesunul do prostoru hlavní brány vedoucí do závodu a zabezpečil, aby přes ni a blízké oplocení střeženého objektu vězni neprošli. Vzhledem k tomu, že odsouzení použili různé předměty, např. ochranné štíty, a přibližovali se k bráně, byli vyzváni, aby od proniknutí za bránu upustili. Později bylo dokonce použito zbraně pro výstrahu. Tehdy se do prostoru tábora a objektu Bytíz dostavily jednotky ČSLA a LM. Jejich velitelé vydali rozkaz k povolání posil do obvodu Bytíz. Po neúspěšném útoku na bránu č. 4 - hlavní bránu do závodu - se odsouzení zmocnili již zmíněného traktoru a pronikli do prostoru strážního stanoviště č. 10. Poté vtrhli do administrativní budovy závodu Bytíz a začali s drancováním

jednotlivých kanceláří a kantýny. Příslušníci SNV, ČSLA a přivolané posily z řad LM zajistili oplocení závodu Bytíz a NVÚ. Další část odsouzených se pokusila o útěk tak, že se dostali do hlubiny 9. patra šachty Bytíz, odtud pak spojovacími chodbami na šachty č. 16, 19 a 22. Tomuto útěku bylo zabráněno použitím střelné zbraně (lehké zranění horní části pravé ruky utrpěl odsouzený Ladislav Martinik).

Likvidace vzpoury

Bylo rozhodnuto, že s potlačením vzpoury se počká do příštího rána. Ukázalo se totiž, že někteří odsouzení jsou vyzbrojeni noži, sekýrami, tyčemi apod. Dalším důvodem bylo přerušení dodávky elektrické energie odsouzenými, čímž byly NVÚ a jeho okolí ponořeny do tmy. Noc proběhla relativně v klidu. Operačním štábem útvaru SNV Příbram, v němž byli přítomni ze Správy SNV mjr. Ležal a pplk. Pražák, bylo přijato rozhodnutí zabezpečit intenzivní střežení vnějšího oplocení celého ústavu tak, aby byl prakticky hermeticky uzavřen. K osvětlení jeho spodní části, v níž se nacházely ubikace odsouzených, kteří se ke vzpouře nepřipojili, bylo použito světlometů jednotky ČSLA. Stejně tak byly osvětleny i budovy ústavu SNV. Protože v prostorách závodu v horní části ústavu pokračovalo drancování, byla za použití vojenského rozhlasového vozu odvyšována výzva ke klidu. Její obsah na odsouzené velmi emotivně zapůsobil, nastalo celkové zklidnění a až do ranních hodin se situace nezměnila.

Po rozednění a rozptýlení husté mlhy byly vytvořeny pořádkové skupiny příslušníků SNV a VB, které provedly propátrání prostoru závodu s cílem zadržet ty, kteří se tam skrývali. Každá skupina byla vybavena služebním psem a obušký. Před zahájením této akce bylo zajištěno vnitřní oplocení ústavu a prostoru závodu

¹² Tamtéž, Protokol o hlavním líčení, 22. 4. 1970, s. 11.

¹³ ABS, f. Spisy ÚDV, ÚDV 67/VvK/95, Pomocný svazek III, Informace o postupu o útěk větší skupiny odsouzených v NVÚ Příbram dne 22. 8. 1968, s. 3.

střežené se samopaly a kulometry. Byli zadrženi tři odsouzení, kteří se údajně skrývali před vzbouřenými vězni. Po propátrání prostoru byly pořádkové skupiny staženy.¹⁴

Dne 23. srpna v 7 hod. ráno bylo operativním štábem útvaru vyhlášeno sčítání všech odsouzených. Nástup byl zabezpečen pořádkovou jednotkou o síle 200 mužů vybavených obuškou, vodním dělem a čtyřmi služebními psy. Současně byla provedena prohlídka ubytoven. Věci získané během drancování byly zabaveny. Ti, u nichž se takovéto předměty našly, byli ihned umístováni na zvláštní oddělení. Po provedení sčítacího nástupu byli vězni ve svých ubytovnách uzamčeni a střežení každé ubikace bylo zajištěno šesti příslušníky SNV. Během sčítacího nástupu nedošlo k žádnému odporu ze strany odsouzených. Bylo zjištěno, že 15 jich chybí. Skrývali se v důlních dílech. Prostřednictvím telefonů byli vyzváni, aby opustili prostor a vyšli na povrch. Jelikož neuposlechli, vedení závodu vhnělo do šachet slzný plyn. Vězni vystoupili v průběhu dne na povrch a byli postupně zadrženi a eskortováni na zvláštní oddělení. Slzný plyn byl použit také proto, že v šachtě bylo umístěno cca 15 tun důlního střeliva a elektrické rozbušky a hrozilo nebezpečí jejich zneužití.¹⁵ Po návratu všech 15 odsouzených, kteří se zdržovali v šachtách, nastoupily hornické záchranné čety, aby vyzvedly důlní střelivo.

Dne 23. srpna ve 21 hodin byli všichni hlavní iniciátoři, 46 odsouzených, eskortováni příslušníky Ústřední eskortní služby (ÚES) SNV do útvaru SNV Plzeň. Vzhledem

Budova výchovy bývalého NVÚ Bytíz, současný stav

Foto: autor

k mimořádně vážné situaci bylo nutno provést eskortu odsouzených v nočních hodinách. Pro její hladký průběh přes obsazené křižovatky a okrajové části Plzně byl nezbytný doprovod styčného důstojníka Sovětské armády.¹⁶

Vyšetřování a soud

Dne 16. 9. 1968 zahájil Odbor vyšetřování VB Krajské správy (KS) SNB Praha vyšetřování událostí v NVÚ Bytíz pro trestný čin vzpoury vězňů, poškozování majetku v socialistickém vlastnictví a rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví.¹⁷

Na majetku SNV a osobním majetku jeho příslušníků byla vyčíslena škoda ve výši 302 667,78 Kčs. Celkem byla způsobena škoda 64 příslušníkům ve výši 79 015 Kčs.¹⁸ Při požáru

velitelství Nápravně výchovné činnosti (NVČ), budovy propagace a demolice příslušného zařízení (rozhlas, trafo, brána č. 3, kanceláře, kantýna) byla způsobena n. p. Uranové doly Příbram škoda ve výši 195 643,85 Kčs, na zařízení a materiálu NVÚ Příbram ve výši 292 667,78 Kčs, stavebně montážnímu provozu Uranových dolů Příbram na traktorů a budově ve výši 7 833 Kčs a rozkradením potravin i věcí v závodní jídelně a kantýně Dolů Příbram 33 928,40 Kčs, tedy celkem 530 073,03 Kčs.¹⁹

Při hlavním líčení u Okresního soudu v Příbrami, které začalo 2. února 1970, bylo souzeno 12 účastníků vzpoury, mimochodem šest z nich bylo v té době stále ve výkonu trestu. Obžalovaní většinou vypovídali v tom smyslu, že si nic nepamatovali anebo že čin, z něhož jsou obviněni,

14 ABS, f. Spisy ÚDV, ÚDV 67/VvK/95, Pomocný svazek III, Informace o pokusu o útěk větší skupiny odsouzených v NVÚ Příbram dne 22. 8. 1968, s. 4.

15 SOkA Příbram, f. Okresní prokuratura, rok 1969, sp. zn. 2T 52/70, vyšetřovací spis Halady a spol., Protokol o hlavním líčení, 22. 4. 1970, s. 5.

16 Tamtéž.

17 SOkA Příbram, f. Okresní prokuratura, rok 1969, sp. zn. 2T 52/70, vyšetřovací spis Halady a spol., Usnesení č.j. VV-9/10-68, 22. 4. 1970, s. 2.

18 Tamtéž, příloha č. 9, 22. 4. 1970, s. 3.

19 Tamtéž, Zpráva o zjištění škody, 8. 1. 1971, s. 3.

Výběr z obvinění vzbouřenců

Rudolf Halady připojil se k velké skupině vězňů, která podnikla útok na střežený koridor pod kulturním domem v úmyslu uniknout z ústavu, [...] vyzýval ostatní odsouzené k pokračování ve vzpouře a k zapalování objektů ústavu, vnikl též do budovy NVČ, kde odcizil dýku, se kterou se pohyboval v ústavu...

Aladár Ferko [...] zúčastnil se srocení před branou č. 2, kde požadovali u vedení ústavu propuštění vězňů, vnikl společně s dalšími do budovy samovazby a propouštěl vězně, [...] zúčastnil se i rabování v budově NVČ, kde se zmocnil stejnokrojové blůzy a čepice, služebního obušku a pout a takto vyzbrojen se pohyboval po ústavu...

Viliam Havrila [...] vnikl oknem do budovy rozhlasu a jeho prostřednictvím vyzýval odsouzené k účasti na vzpouře pod pohrůzkou zapálení ubytoven, [...] později se skupinou odsouzených vnikl do závodu Bytíz, kde si neoprávněně vzal traktor a chtěl ho použít k proražení střeženého koridoru...

Josef Ciganoc [...] vyzýval odsouzené k tomu, aby osvobodili vězně ze separace, sám později přinutil dozorcího orgána SNV nstržm. Cifraína k otevření cel a k propuštění těchto vězňů [...], byl ozbrojen gumovou hadicí, kterou napadl prap. Oukropce...

Karel Kaleta [...] byl ozbrojen obuškem a pouty, později vnikl s dalšími do závodu Bytíz, kde se zúčastnil rozkrádání zboží v kantině, odkud odnášel do ústavu cigarety, konzervy, francovku a další potraviny, čímž se podílel na škodě 30 000 Kčs způsobené rozkradením tohoto zboží...

Jaroslav Juřica po propuštění ze separace, které mu vymohli násilím Ciganoc a spol., [...] měl účast na násilném vniknutí do budovy ústavního rozhlasu, kde se podílel na stylizaci relací, které byly později vysílány a kterými bylo vyhrožováno zapálením ubytoven, sám v rozhlasu nabádal k vykradení kantiny, zúčastnil se vniknutí do budovy NVČ, kde uvnitř ničil zařízení, podnikl s dalšími útok na bránu č. 3, kde došlo k poškození oken, vnikli do závodu Bytíz, kde se společně s dalšími pokusil prorazit bezpečnostní oplocení, sám pak ze schodiště administrativní budovy vyzýval odsouzené k pokračování v dalších akcích...

Karel Pavlík [...] házel lahve do budovy rozhlasu a kameny na osvětlovací tělesa, přičemž se mu podařilo jedno těleso vedle rozhlasu rozbít [...]. Pomáhal dalším odsouzeným při zapalování budovy propagace tím, že donesl v kanystrech hořlavé látky [...]. Dále vnikl spolu s dalšími do závodní jídelny a kantiny závodu Bytíz a tam společně rozkradli různé spotřební zboží, zejména čokoládu, cigarety, kávu, čaj, sušenky, uzeniny a jiné...

Štefan Török zúčastnil se [...] rabování v budově NVČ, kde se oblékl do součástek stejnokroje, ozbrojil se pouty a obuškem a takto vystrojen se pohyboval po ústavu, byl přítomen při osvobozování vězňů, zejména při otvírání cely č. 18.

Ferdinand Kovač [...] přinesl k budově propagace kanyst r s hořlavinou a společně s dalším nezjištěným odsouzeným tuto budovu polévali zvenku a zevnitř a nakonec ji spolupachatel obv. Kováče zapálil. Protože se požár jen pomalu rozšiřoval, vnikl obviněný opět dovnitř budovy a rozbil okna, aby oheň dostal lepší tah.

Zdroj: SOKA Příbram, f. Okresní prokuratura, rok 1969, sp. zn. 2T 52/70, Vyšetřovací spis Halady a spol., Návrh na konečné opatření, 22. 4. 1970, s. 13–15.

nespáchali. Soudní znalci konstatovali u obviněného Karla Kalety nutnost protialkoholní ochranné léčby, taktéž u obviněného Jana Štěcha a Ladislava Hronka. U Štefana Töröka navrhovali ambulantní protialkoholní léčbu.²⁰

Dále se znalci shodli na tom, že *restátná činnost všech obviněných byla společensky velmi nebezpečná. Jednak vznikly velké škody, jednak došlo k velmi hrubému narušení pořádku a kázně v NVÚ, a kdyby se podařil útěk potres-*

taných, mohlo dojít k vážným škodám hospodářským a zvláště politickým vzhledem k přítomnosti sovětských vojsk v okolí střeženého prostoru. Na proti tomu je třeba přihlédnout k mimořádným událostem a k příčinám, které ke vzpouře a další činnosti vedly, tj. k událostem bezprostředně po 21. srpnu 1968, kdy vězňové byli ovlivněni poslechem rozhlasu a nastalými událostmi. [...] Je třeba hodnotit depriváční moment, dále strach o rodiny, event. i strach před jejich likvidací cizími vojsky. Znalci připouštějí, že mohla vzniknout davová psychóza, stavy paniky a pokusy o útěk z tábora. Tyto okolnosti platily v podstatě pro všechny vzbouřené vězně, pokud se snažili pouze z tábora uniknout, avšak v žádném případě pro ty, kteří se dopouštěli dalších závažných tr. činů, jako je zapalování, rozkrádání majetku, poškozování tohoto majetku, napadání příslušníků, propuštění vězňů z korekcí.²¹ V pátek 6. února 1970 byly vyneseny rozsudky nad účastníky vzpoury v táboře Bytíz. Obžaloba prokurátora JUDr. Josefa Přikryla je vinila z toho, že využili neutěšené vnitropolitické situace ke vzpouře [...], napáchali značné škody, založili požár, demolovali zařízení ústavu, vykradli kamýnu dolu, útočili na příslušníky nápravně výchovného zařízení kamením i jinak se záměrem prorazit střežený koridor a pokusit se o hromadný útěk...²² U deseti obžalovaných byly vyneseny tresty v rozmezí od 14 měsíců do tří a půl roku. Devět z nich bylo zařazeno do II. nápravné skupiny, jeden do III. Dále byly vyneseny dva podmíněné tresty.

Jako zajímavost na závěr lze uvést, že jeden z účastníků vzpoury se po listopadu 1989 domáhal soudní rehabilitace za bytízské události z roku 1968 a následný trest. Svou žádost na začátku roku 1990 přitom poslal z věznice Ostrov nad Ohří.²³

20 Tamtéž, s. 49.

21 SOKA Příbram, f. Okresní prokuratura, rok 1969, sp. zn. 2T 52/70, vyšetřovací spis Halady a spol., Návrh na konečné opatření v tr. věci proti obv. Rudolfu Haladymu a spol., 22. 4. 1970, s. 20.

22 DIAMO, SUL. *Hornický kahan. Časopis zaměstnanců Rudných dolů v Příbrami*, 1970, roč. 12, č. 6.

23 SOKA Příbram, f. Okresní prokuratura, č.j. 3 KPt 5057/90, s. 8.